

УДК 316.774: 316.647.8

Варех Н.В.

**ОСОБЛИВОСТІ МЕДІАРЕЦЕПЦІЇ ЕТНОНІМУ «UKRAINE»
У БРИТАНСЬКІЙ ПЕРІОДИЦІ**

Актуальність. Інтерес до етронімів як до складників етнічно маркованої картини світу зумовлений актуалізованою увагою дослідників до специфіки побутування мови у різних соціальних та національних контекстах. Концептуальне поле етронімів виступає індикатором змін у когнітивній системі певних етнічних груп і цілих націй, які в силу динаміки геополітичних та соціокультурних процесів трансформують свої уявлення про етнічно позначені реалії. Найбільш чутливою до семантичних зрушень зазвичай є мова ЗМІ, яка відображає зміни у ставленні народів один до одного в політичних, культурних, історичних аспектах тощо. Тож надзвичайно важливим і актуальним у контексті соціальнокомунікаційної практики є концептуальний моніторинг медіамови з метою діагностування змін в етнічно маркованій картині світу глобального суспільства.

Метою нашої розвідки є здійснення концептуального аналізу етроніму «Ukraine» у британському медіадискурсі за матеріалами видання «The Gardian».

Завданнями розвідки є виявлення основних підходів до наукової інтерпретації поняття «концепт»; з'ясування ролі концептів та концептопоєднань у медіадискурсі; визначення алгоритму концептуального аналізу етроніму «Ukraine».

Об'єктом розвідки є медіадискурс видання «The Gardian» у 2014-2016 роках. **Предметом** – етронім «The Gardian» у його актуальних зв'язках із релевантними концептами.

Постановка проблеми. Дослідження концепту передбачає інтерпретацію змістового наповнення його шарів, якому передують з'ясування структури, оцінювання її за критеріями складності, розгалуженості, стабільності тощо. Вважається, що структура концепту відображає послідовність когнітивних процесів, які передували його виникненню та закріпленню у мовній картині світу певного індивіда чи цілого суспільства. Проблематизація концептів у мовній картині світу певного етносу дозволяє з'ясувати динаміку мовнокогнітивних процесів у рецепції етнічних реалій, а також схарактеризувати екстралінгвістичні чинники, що її зумовлюють.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження концептів передбачає аналіз вербалізованих результатів когнітивних практик людини й суспільства. Тлумачення змісту поняття «концепт» значно варіюється у репрезентації різних науковців. Між дослідниками наразі немає одностайності щодо усталеності/релятивності структури концепту. Зокрема, Н.К.Рябцева вважає, що концепт має стійку структуру. З.Д.Попова, І.О.Стернін вказують на принципову нечіткість структури концепту. С.О.Аскольдов-Алексєєв, Д.С.Ліхачев інтерпретують концепт як мисленнєву реалію, за якою стоять узагальнення людського досвіду у сприйнятті себе й світу. Як подвійне утворення із мовним та когнітивним компонентами розглядає концепт Г.Г.Слишкін. Принаймні очевидним і науково підтвердженим є той факт, що будь-який концепт має полярну структуру, яка відображає прагматику його застосування у різних дискурсах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найбільшої рухомості концептосфера зазнає у медійних повідомленнях, адже медіапростір є тією цариною, де уформовуються парадигми мислення й мовлення. Тут одні концепти вступають у взаємодію з іншими концептами, що зумовлює взаємодію їх полів, «перетікання смислів», активізацію конотативних значень. Ці зв'язки актуалізуються на певних етапах життя суспільства і руйнуються за умов іррелевантності поєднаних понять. Характерно, що якщо для мови нормативними є процеси застарівання слів, їх ресемантизація, то для концептосфери характерне збереження усіх форм мовно-когнітивних процесів, що відбувалися у носіїв мови. Концепти кристалізують унікальний досвід функціонування слів у мисленні й мовленні залежно від соціокультурних чинників, намірів та особливостей мовців.

Мас-медіа зазвичай відбивають траєкторії руху концептів у мовній картині світу суспільства, значною мірою впливають на нього, не лише фіксують концептопоєднання, а й активно створюють їх. Концепти, як і медіа у цілому, опосередковують зв'язки людини із соціумом, акумулюють у собі колективний досвід застосування понять, що відбивають актуальні реалії, у вигляді конкретно-денотативних значень, асоціацій, емоцій, оцінок, стереотипів та настанов.

В інтерпретаційному полі концепту дослідники виокремлюють «оцінну зону, енциклопедичну зону, утилітарну зону, регулятивну зону, соціально-культурну зону, пареміологічну зону» [4], вказують при цьому на національну, соціальну, групову і індивідуальну специфіку концепту. Т.В.Луцька пропонує дещо іншу полярну структуру концептів. Вона вказує на наявність таких модусів: раціонально-логічний, картинно-образний, модус фіктивності, аксіологічний модус [2]. Означені аспекти характеризують особливості функціонування концептів у мисленні й мовленні, демонструють перехід рецепції від поняттєвого рівня до образного, враховують ціннісний і метафоричний рівні прояву концептів.

На думку Ю.С.Степанова, структура концепту нормативно містить чинник культури, яким обумовлюється його етимологічне значення, що входить у ядерну зону і часто поєднується із базовими уявленнями етносу про ключові аксіологічні категорії, про себе та інші етноси тощо [6].

Не зважаючи на різноманіття тлумачень концептної структури, більшість дослідників одностайні у виокремленні у ній більш-менш сталого ядра та рухливої периферії. Щоправда, у їхніх інтерпретаціях постають різні змістові візії цих двох структурних складників. Дехто з науковців вважає, що ядро – це чуттєво-наочний образ концепту, а периферію уформовують дедалі більш абстрактні судження [5]. А для деякого – навпаки, ядро репрезентує словарне значення концепту включно з його етимологією, а зовнішні шари утворені різноманітними додатковими, конотативними значеннями.

Будемо дотримуватися тієї точки зору, що концепт безвідносно до варіативної пріоритетності його шарів, містить понятійний, образний та ціннісний складники. Понятійний компонент відображає судження, утворені за допомогою певного концепту. Він зазвичай фокусується навколо денотативного значення поняття. Образний складник, навпаки, репрезентує конотативні значення, тропи та паремії, до складу яких входить концепт. Ціннісний компонент відображає модальність рецепції концепту у різних дискурсах.

Відповідно до структури концепту, послідовності його шарів має вибудовуватися і структура його аналізу. Найчастіше дослідники користуються схемою концептуального аналізу, запропонованою ученими З.Д.Поповою і І.О.Стерніним у роботі «Когнітивна лінгвістика»: «1. Побудова номінативного поля концепту. 2. Аналіз і опис семантики мовних засобів, що входять у номінативне поле концепту. 3. Когнітивна інтерпретація результатів опису семантики мовних засобів. 4. Виявлення когнітивних ознак, що формують досліджуваний концепт як ментальну одиницю. 4. Верифікація отриманого когнітивного опису у носіїв мови» [4].

Евристично цінною щодо вивчення концептів є і методика вивчення концептів, запропонована М.В. Піменовою. Зупинимося на релевантних меті нашого дослідження пунктах, що дозволять здійснити послідовний аналіз соціального концепту «Ukraine»:

1. Вибір ключового слова – репрезентанта концепту.
2. Виявлення вільних та сталих поєднань з ключовим словом.
3. Дослідження етимології слова-репрезентанта концепту.
4. Виявлення образних та понятійних концептуальних ознак.
5. Опис символічних ознак.
6. Характеристика сценаріїв.
7. Інтеграція отриманих знань щодо концепту [3].

До наведеної схеми аналізу вважаємо доцільним додати фреймовий аналіз, пареміологічний аналіз та метафоричний аналіз, оскільки концепти зазвичай входять у певні фрейми та паремії, за певних прагматичних умов набувають метафоричного значення.

Для досліджень етнонімів як соціальних концептів важливим також є виокремлення екстралінгвістичних (позначення територіальної та національної приналежності людей) та лінгвістичних (етимологія, способи утворення та поєднання концептів) ознак.

Ядерну зону етнонімів посідають знання енциклопедичного характеру, представлені у відповідних дискурсах. Так, аналіз етноніму «Ukraine», представленого у мовній картині світу британців, доцільно розпочати зверненням до відомого видання *Encyclopaedia Britannica* – найдавнішої універсальної англійської енциклопедії, статті якої наразі розробляються англійськими авторами з усього світу [7].

Характерно, що, окрім блоку узуальних даних для такого типу видання (географічне положення, кліматичні особливості, населення тощо) серед пов'язаних топіків зазначено ті, що мають виразну геополітичну та історичну спрямованість і формують настанови на сприйняття історії України в контексті взаємин із найближчими сусідами – Польщею та Росією. Серед них: Council of Europe (Рада Європи); Ukrainian Greek Catholic Church (Українська греко-католицька церква); Truce of Andrusovo (Андрусівське перемир'я); Battle of Beresteczko (Битва під Берестечком); resistance (опір); Battle of Balaklava (Битва при Балаклаві); Crimean War (Кримська війна); Siege of Sevastopol (Облога Севастополя); Commonwealth of Independent States (CIS) (Співдружність Неза-

лежних Держав (СНД)); flag of Ukraine (прапор України) [6]. Як бачимо, навіть добір топіків має тенденційний характер і надає конфліктогенної спрямованості означеному концепту.

Актуальний семантичний шар концепту наразі складають асоціативні зв'язки, які найвиразніше виявляються у медіадискурсі.

У результаті концептуального аналізу етноніму «Ukraine», здійсненого за матеріалами британської преси, можемо стверджувати, що його змістове наповнення значно змінилося з періоду дореволюційної України. У попередньому нашому дослідженні, де ми емпірично опрацювали означений концепт на матеріалі британської преси 2010-2013 рр., було виокремлено декілька стереотипних формул, базисних для британського бачення українців. Йшлося про залежність України від Росії, Україну як країну із радянським минулим, Україну як країну, розколоту на Схід та Захід [1]. У нових геополітичних умовах означені формули відійшли у сегмент пасивних ознак концепту, інтегрувалися із ядерними сенсами (їх не можна вважати етимологічними, проте очевидно, що вони можуть бути проявлені при діахронічному погляді на концепт). Натомість актуалізувалися нові номінації, у яких наведені формули набули розвитку відповідно до поточних реалій.

Значний шар концепту утворено за рахунок воєнного дискурсу, який номінує події на сході України, надає настанови на оцінювання ситуації («Ukraine's defence intelligence services» («служби військової розвідки України»); «Ukrainian forces» («українські сили»); «rebel-held Ukraine» («утримувана повстанцями Україна»)); «Ukrainian military operations» («українські воєнні операції»). При цьому з'являються оціночні смисли, які репрезентують війну в Україні як забуту; як трагедію; що не набуває належної уваги серед українського істеблішменту та європейської спільноти: «East Ukraine: on the frontline of Europe's forgotten war» («Східна Україна: на передньому краї забутої війни в Європі») (Guardian. – 28.09.2016); «The war in east Ukraine rarely makes the headlines two years on, but every day brings new casualties» («Війна на сході України рідко робить заголовки протягом двох років, але кожен день приносить нові жертви») (там само).

Ще один потужний прошарок семантики концепту «Ukraine» утворено шляхом поєднання із концептом «corruption». Тут можемо говорити про реалізацію когнітивних сценаріїв на кшталт: «Welcome to Ukraine, the most corrupt nation in Europe» («Ласкаво просимо до України, найбільш корумпованої нації в Європі») (Guardian. – 6.02.2016); «While the conflict with Russia heats up in the east, life for most Ukrainians is marred by corruption so endemic that even hospitals appear to be infected» («У той час як конфлікт з Росією нагрівається на сході, життя для більшості українців затьмарено корупцією настільки ендемічно, що навіть лікарні, вочевидь, інфіковані») (там само).

Вагому складову референцій концепту також складають концепти «crisis» і «reform», які відбивають актуальні політичні процеси в нашій країні: «Ukraine's slow pace of reform» («українські повільні темпи реформ»); «a deepening political crisis in Ukraine» («поглиблення політичної кризи в Україні»).

Отже, семантизація концепту Ukraine у британському медіадискурсі відбиває його актуальні значення, демонструє комунікаційну релевантність значень образу, який склався у поточній картині світу британців завдяки медіавпливам. Змістовні групи, що входять до складу означеного концепту, можуть бути диференційовані наступним чином:

- паремії, які з'явилися у мові для позначення новітніх політичних процесів в Україні, розкриття її оновленого статус-кво («post-revolution Ukraine», «new Ukraine», «Maidan revolution», «Ukraine's Maidan revolution», «Ukraine's Maidan Square», «Euromaidan», «decommunisation»). Особливого значення набуває субконцепт «eastern Ukraine», що стає самостійною семантичною одиницею і є фактично більш частотним, аніж концепт «Ukraine». Його семантичне поле складають такі негативно конотовані формули, як «the humanitarian situation in eastern Ukraine» («гуманітарна ситуація у східній Україні»; «depressed areas of east Ukraine» (депресивні райони східної України) тощо);
- метафори, зокрема метафори руху («Ukraine's slow progress» (повільний прогрес України); антропонімічні метафори («IMF warns Ukraine» («МВФ попереджає Україну»));
- символічні конструкції (Ukrainian politics «up to the Ukrainian people» (Українська політика «до українського народу»); «ensure a secure and prosperous and democratic Ukraine» («забезпечити безпечну і процвітаючу і демократичну Україну»); «Ukraine's overwhelming dependence» («переважна залежність України»).

Ядерні сенси концепту складають узвичаєні у британській мовній картині світу уявлення про окремі соціокультурні особливості нашої нації, історичні події, що вплинули на її становлення (явище козаччини, тоталітарний період, Помаранчева революція, Революція Гідності тощо).

Висновки. Таким чином, концептуальний аналіз етноніму «Ukraine» у британському медіадискурсі дозволив виявити його семантичні трансформації, зумовлені об'єктивними процесами екстралінгвістичного характеру. Частина полярних сенсів концепту увійшла у пасивний сегмент

його структури. Натомість актуалізувалися смисли, пов'язані із воєнною тематикою, концептами «криза», «корупція» та «реформи». У британській мовній картині світу легітимізувалися такі субконцепти, як «new Ukraine» і «eastern Ukraine», які відобразили нову реальність постреволюційної України у британській медіарецепції. Перспективи подальших розвідок в означеному напрямі полягають у послідовному концептуальному моніторингу та аналізі дотичних до етноніму «Ukraine» концептів, що репрезентують етнічно марковані реалії. Зроблено висновок про те, що семантизація концепту Ukraine у британському медіадискурсі відбиває його актуальні значення

Список використаних джерел

1. Варех Н. В. Формування етнокультурних стереотипів у якісній британській пресі: структура, функціональні й змістовні особливості : дис. канд. соц. ком : спец. : 27.00.04 / Н. В. Варех. – Дніпропетровськ, 2014. – 220 с.
2. Луньова Т. В. Лексикалізований концепт “гармонія” в сучасній англійській мові: структура і комбінаторика : дис. ... канд. філол. наук : спец. : 10.02.04 / Т. В. Луньова. – К., 2006. – 348 с.
3. Пименова М. В. Концепты внутреннего мира человека (русско-английские соответствия): дис. ... д-ра филол. наук: спец. : 10.02.01 / М. В. Пименова. – СПб., 2001. – 497 с.
4. Попова З. Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2001. – 191 с.
5. Полюжин М. Поняття, концепт та його структура / М. Полюжин // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2006. – № 6. – С.214-224.
6. Степанов Ю. С. Концепты. Тонкая пленка цивилизации / Ю. С. Степанов. – М. : Языки русской культуры, 2007. – 248 с.
7. Encyclopædia Britannica. Електронний ресурс – режим доступу : <https://www.britannica.com/place/Ukraine>

Анотація. У статті представлено результати концептуального аналізу етноніму «Ukraine» у британській періодиці. Акцентовано увагу на структурі соціальних концептів. Вказано на нові полярні шари семантики концепту, сформовані у медіадискурсі внаслідок геополітичних та соціокультурних змін.

Ключові слова: етнонім «Ukraine», концепт, медіадискурс, семантика, ЗМІ.

Summary. The article deals with the results of the conceptual analysis of the ethnonim «Ukraine» in British periodicals. It is stated that the conceptual field of the ethnonyms is an indicator of changes in the cognitive system of certain ethnic groups and entire nations. The attention is paid to the structure of the social concepts. The conceptual, figurative and evaluative components are emphasized. The current semantic layer of the concept includes association relationships that are the most clearly revealed in the media discourse. Marking out the extralinguistic signs (that refer to the territorial belonging and national identity of the people) and linguistic signs (the etymology, the methods of forming and combining concepts) are of high importance for the research of the ethnonyms as social concepts.

The algorithm of the conceptual analysis of the social concepts is introduced. New polar layers of the semantic concept that are formed in the media-discourse due to the geopolitical and socio-cultural changes are pointed out. It is stated that the study of the concepts provides for the analysis of the verbalized results in the cognitive practices of the person and society. It is highlighted that the significant segment of the semantic content of the concept is formed in the course of the war discourse. In addition, significant components of the semantic field of the concept «Ukraine» are its relevant concepts of «crisis» and «reform». The new influential subconcepts «new Ukraine» and «eastern Ukraine» have been discovered. The content groups that make up the concept can be differentiated as follows: paremias, metaphors, symbolic constructions.

Nuclear meanings of the concept make up a typical picture of the socio-cultural features of our nation and historical events in the British language worldview. The nuclear area of the ethnonyms is occupied by the encyclopedia knowledge. Some part of the polar meanings of the concept entered to the passive segment of its structure.

Keywords: ethnonym «Ukraine», concept, media-discourse, semantics, the media.

Отримано: 19.10.2016 р.